

УДК 336.77

Макаренко Ю.П.

УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ ПІДПРИЄМСТВ ПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ

Визначено негативні фактори кредитування продуктового підкомплексу та обґрунтовано напрямки управління його інвестиційно-кредитним забезпеченням.

The negative factors of crediting in the food-processing subcomplex have been determined and the ways to improve monetary management have been substantiated.

Ринкова трансформація економіки України та створення принципово нових форм підприємств промислового виробництва, що використовують сільськогосподарську сировину, потребують формування і розвитку більш якісної системи їх кредитування. Такі підприємства є складовою продовольчого підкомплексу і їх функціонування розглядається в системі „сільськогосподарське виробництво–переробка–споживання”. Це стосується і підприємств хлібопекарської промисловості, які можуть бути ефективними в своїй діяльності за рахунок низької вартості борошна і продовольчого зерна. В структурі собівартості хліба і хлібобулочних виробів борошно складає 60–80%. Існує певна залежність: при збільшенні цін на зерно на 30%, ціни на хлібобулочні вироби відповідно збільшуються на 12–15% [1].

В ланцюгу підприємств зернопродовольчого підкомплексу доцільно розглядати механізм кредитування, починаючи з ланки сільського господарства. Тут є дуже велика ризикованість виробництва, спад обсягів продовольчого зерна, криза неплатежів. Тому проблема належної фінансової підтримки сільгоспвиробництва забезпечує цінову стабільність кінцевого продукту споживання – хліба і хлібобулочних виробів. Актуальність даного завдання є беззаперечною.

Проблемами кредитування в зернопродовольчому підкомплексі займалися багато дослідників, зокрема, забезпечення товаровиробників оборотними коштами за рахунок біржової торгівлі ф'ючерсними контрактами пропонує Губський Б.В. [2]. Ідею системи авансування товаровиробників через контрактні компанії пропонують Шевченко А., Азаренкова А.[3].

Ряд науковців покладає регулювання ринку зерна, в тому числі і фінансово-кредитне на державу [4].

Потрібно погодитись з тим, що ціни, кредитні ставки, банківський відсоток, дотації і компенсації, субсидії, податки повинні бути пріоритетною сферою і важелями державного управління. Але, як підкреслює Худолій Л.М., втручання держави та її регіональних органів потрібне лише тоді, коли на ринку протягом тривалого часу складається тенденція, що може призвести до згортання попиту чи пропозиції [5].

В Україні державна політика щодо фінансово-кредитного регулювання ринку зерна, його переробки та одержання продукції споживання не відповідає інтересам товаровиробників, не враховує уповільнену оборотність капіталу і гостроту дефіцитності інвестиційних можливостей. Так, інвестиції в основний капітал (у порівняних цінах) у 2000р. проти 1990р. зменшились: у сільському господарстві майже в 24 рази, в борошномельно-круп'яній на 34,3%, в харчосмаковій промисловості на 66,9%.

Недостатність інвестицій підсилюється зменшенням обсягів фінансових ресурсів, у тому числі і за рахунок руйнування джерел амортизаційного фінансування капіталовкладень.

Збільшення кредитування банками України в 2001р. проти 2000р. на 28,4%, поки що не створило режим найбільшого сприяння розвитку як галузі сільськогосподарського виробництва, так і хлібопекарської промисловості.

В цілому, в кредитному забезпеченні підприємств зерновиробництва, його переробки і одержанні хліба та хлібобулочних виробів зараз нагромадилося багато негативних процесів. Виділимо основні з них:

По-перше, зростаючий попит на кредити задовольняється на найнижчому рівні. Значна частина підприємств, що потребують кредитів на виробничі цілі не одержує їх взагалі.

По-друге, склалася непомірно висока ціна позичкового капіталу. Банківський кредит через високу процентну ставку і неплатоспроможність більшості підприємств перестав бути основним джерелом покриття нестачі коштів у товаровиробників.

Ставка за кредит не повинна перевищувати 10–12% за рік з урахуванням коефіцієнта інфляції. Завищена процентна ставка за кредит в умовах недостатніх грошових надходжень і інфляційних процесів не сприяє розвитку матеріально-технічної бази всього підкомплексу.

По-третє, держава, власне кажучи, усунулася від кредитної політики, відсутня система пільгового довгострокового кредитування, його страхування.

Недостатньо використовуються державні кредити для інвестицій всього виробничого ланцюга щодо одержання хліба і хлібобулочних виробів.

З огляду на сформовану ситуацію в кредитуванні сільського господарства, необхідно негайно створити умови для вирішення цієї проблеми.

Для підвищення ефективності капітальних вкладень у зернопродовольчий підкомплекс, насамперед, потрібно вводити нову систему кредитування підприємств. Її сутність полягає в переході від кредитування підприємств по сезонних запасах товарно-матеріальних цінностей і витратах у незавершене виробництво до кредитування з фінансового обігу під заставу нерухомого майна, а в сільському господарстві – під заставу землі.

Сформоване на сьогодні кредитування передбачає видачу кредиту під заставу запасів сировини, основних засобів та оборотних засобів виробництва в обсягах, що не залежать від фінансового стану підприємства. Це витратна політика.

Кредитування з фінансового обігу припускає видачу позичок лише у випадку, коли маса грошового виторгу або вартість нерухомого майна чи землі, які передані у заставу, дозволяють розраховуватися за наданий кредит. Ризик збитків від діяльності підприємств не візьме на себе жодний комерційний банк. Той, хто не може повернути кредит і відсотки за його використання, стає банкрутом. Його майно йде на сплату боргів.

У сучасних умовах пріоритетнішим бачиться підхід, за яким сільськогосподарські і промислові підприємства одержують кредит під реалізацію своєї продукції. Це свого роду аванс, що дорівнює визначеному відсотку (наприклад 50%) від вартості реалізації передбачуваного обсягу продукції.

У той же час, при організації забезпечення сільського господарства і пов'язаних з ним потреб цих підприємств позичковими коштами, головне значення набуває їхня гарантія під заставу землі та іншого майна. Сьогодні неможливо чекати від комерційних банків кредитів без надійних гарантій їх повернення.

Комерційні банки, як відомо, засновують свою діяльність на ринкових засадах, їх мета – одержати прибуток, вигідно розмістити кредитні ресурси, вчасно повернути позику й отримати відсоток. Бо цей банк просто не зможе функціонувати. Він може йти на ризик, але, як правило, банківський кредит надається під надійні гарантії. А наші, "дихаючі на ладан", аграрні та хлібопекарські підприємства таких гарантій дати поки що не можуть, оскільки вони фактично вже банкрути. Однак, при вмілій кредитній політиці інвестиції в указану сферу не будуть безповоротними. При нормальній економічній політиці держави інвестиції в сільське господарство і переробку його сировини в продукцію швидко окупляться.

Одним із варіантів поліпшення фінансування зернопродовольчого підкомплексу АПК може стати відродження в широкому плані кредитної кооперації. Так з початку 2002 р.

жителів села обслуговують 223 кредитні спілки. Українські кредитні організації мають кошти в сумі 26 млн. грн., з яких 10 млн. грн. спрямовано на кредитування сільськогосподарських товаровиробників. Для порівняння: Український державний фонд підтримки селянських (фермерських) господарств надав позичку селянам на суму 17 млн. грн [6 с.478]. Кооперативи можуть поєднувати власні кошти, а також вільні кошти сільського і міського населення. Але спочатку з боку держави повинна бути надана конкретна допомога у вигляді пільгових банківських кредитів.

Кредитні кооперативи, товариства, що спеціалізуються на обслуговуванні товаровиробників зерна та хліба здатні не тільки забезпечити їх самокредитування. Їхнє створення забезпечить конкуренцію і змагання кредитних установ, що обслуговують зернопродовольчий підкомплекс АПК. А це буде сприяти зниженню ставки позичкового відсотка. Учасниками кооперативних банків можуть бути як сільськогосподарські підприємства усіх форм, так і інші несільськогосподарські підприємства і організації, а також фізичні особи.

Імобілізовані тимчасово вільні кошти сільськогосподарських і переробних приватних підприємств, сільського і міського населення через кредитні кооперативи можуть ефективно використовуватись.

Кооперативні банки створюються для взаємної допомоги підприємствам. Прибуток кооперативних банків (за винятком частини, що нагромаджується,) витрачається на здешевлення відсотків за кредит.

Центральним напрямком кредитної політики в сфері АПК зараз є створення державного режиму найбільшого сприяння в сфері кредитування сільського господарства. Для цього необхідно, щоб держава надавала пільгові, безпроцентні і з відстрочкою оплати цільових кредити для модернізації і розширення матеріально-технічної бази виробництва, упровадження нових технологій, створення бази переробки і реалізації продукції, підвищення родючості ґрунтів, будівництва доріг і т.д.

Кредитна політика держави може використовуватися і для стимулювання росту обсягів майбутнього врожаю на умовах ф'ючерсних контрактів, які укладаються за біржовою ціною. Таке кредитування, що здійснюється на пільгових умовах з використанням засобів державного і місцевого бюджетів, дозволить уже на початку весняного сезону забезпечувати сільськогосподарські підприємства оборотними коштами.

Держава повинна стимулювати вкладення промислових підприємств і інших галузей народного господарства в розвиток АПК шляхом надання їм пільгових кредитів на ці цілі. Зокрема, з метою розвитку продовольчого ринку і ринку послуг важливо посприяти становленню кооперативних заготівельних, оптових і посередницьких організацій, підприємств з переробки сільськогосподарської продукції безпосередньо в сільській місцевості, підприємств по матеріально-технічному постачанню. Фінансова підтримка може надаватися у вигляді пільгових кредитів у розмірі до 50% планованих витрат. Якщо фінансування здійснюється в порядку реінвестування, то встановлюються податкові пільги до 50% ставки, виключаються з бази оподаткування суми реінвестицій.

Поки що не налагоджено сам механізм доведення коштів до адресата, а тому варто налагодити реальний і ефективний механізм одержання і повернення кредитних ресурсів.

За рахунок Державного бюджету варто продовжити практику відшкодування комерційним банкам частини процентної ставки, що здешевить кредит безпосереднім його одержувачам, зробить його вигідним і доступним. У ряді випадків держава може виступати також гарантом повернення отриманих кредитів тим чи іншим суб'єктам підприємництва. Справа в тому, що потреби в кредиті зараз значно перевищують заставні можливості усіх форм господарювання і держава в тій чи іншій формі повинна взяти на себе економічний ризик кредитування підприємницьких структур у період їхнього становлення і зміцнення.

Поряд з універсальними державними і комерційними банками доцільно розвивати спеціалізовані банки, наприклад, іпотечні з застави нерухомого майна, застави рухомого майна, застави товарів в обігу або в переробці, застави майнових прав.

Таким чином, режим найбільшого сприяння в галузі кредитування зернопродовольчого підкомплексу буде сприяти його стабілізації і підйому. Держава повинна йти на пільгове кредитування товаровиробників як в сільському господарстві, так і в борошно-круп'яній і хлібопекарській промисловості, що буде їх стимулювати до повернення одержуваних кредитних ресурсів. Державі вигідніше здійснювати відшкодування частини процентної ставки по кредитах, що видаються комерційними банками, ніж в умовах існуючих поза межних ставок неминуче списувати або пролонговувати на довгі роки кредитні кошти.

Особливе значення для сільського господарства і хлібопекарської промисловості зараз набуває інвестиційний кредит – лізинг. У науковій літературі і періодичній пресі зміст "лізингу" визначається неоднаково. В одних випадках його визначають як різновид оренди, в інших – зараховують до прокату, у третіх – лізинг розглядається як одна із форм товарного кредиту. Очевидно, це не випадково. Лізингова угода тією чи іншою мірою включає елементи і оренди, і прокату, і товарного кредиту. У той же час, лізинг має специфічні особливості. Як справедливо зазначалося в науковій літературі, лізинг, як порівняно новий спосіб фінансування інвестицій можна охарактеризувати, як форму матеріально-технічного забезпечення з одночасним кредитуванням і орендою, а лізингові компанії – як фірми, що забезпечують реалізацію продукції заводу-постачальника, з одного боку, і постачання споживачам цієї продукції, навіть за несприятливих обставин на відповідному ринку – з іншого. Створення лізингової фірми шляхом з'єднання можливостей виробничої корпорації і банку бажане, а іноді необхідне, оскільки для її функціонування потрібні виробничі потужності, що випускають об'єкти лізингу, і кошти для придбання цих об'єктів.

Суб'єктами лізингових угод звичайно є три сторони: підприємство, що випускає устаткування (постачальник); фірма, що купує устаткування в постачальника і передає його в користування (лізингодавач); юридична чи фізична особа, що використовує устаткування у своїх цілях (лізингоотримувач).

Схема лізингових відносин така:

- укладання тристороннього договору;
- постачання устаткування лізингоотримувачу;
- оплата лізингодавачем підприємству вартості устаткування, переданого лізингоотримувачу;
- оплата лізингоотримувачем підприємству вартості використання вродзріб, передбаченим договором про лізинг.

У лізингових угодах обумовлюється ряд умов:

- можливість лізингоотримувача придбати устаткування і почати його експлуатацію без капіталовкладень, не вилучаючи свої гроші з обігу;
- право лізингодавача залишати на своєму балансі передане по лізингу устаткування протягом усього терміну угоди ;
- право лізингоотримувача включати в собівартість своєї продукції платежі, що направляються лізингодавачу у вигляді плати за використання устаткування;
- право лізингоотримувача відшкодовувати із суми оподаткованого прибутку плату за користування устаткуванням, включаючи амортизаційні відрахування і комісійні;
- можливість установити термін лізингу меншим чи рівним терміну служби орендованого майна;
- установлена сума платежів, що здійснює лізингоотримувач за користування устаткуванням, повинна включати відповідну частину вартості орендованого устаткування, амортизаційні відрахування, відсоток за кредит і комісійні;

- ризик, зв'язаний з втратою чи псуванням орендованого устаткування, бере на себе лізингодавач [7, с.86–87].

Таким чином, лізинг можна визначити по-різному. У відомому сенсі – це оренда майна. Якщо майно, узятє в лізинг, у майбутньому викупується його користувачем, то лізинг, власне кажучи, являє собою товарний кредит. Якщо не викупується, то лізинг – це прокат, але з більш тривалим терміном користування. Але головне в лізингових угодах не їх теоретична сутність, а практичне значення. Розглянемо це питання більш докладно.

Для організації виробництва або його розширення й модернізації, як відомо, необхідні певні кошти для придбання інвестиційних товарів. Вони можуть бути власними чи позиковими. Але машини, устаткування і т.ін. можна взяти в оренду, на умовах прокату або лізингу. У розвинених країнах за останні десятиліття віддають перевагу лізингу. Одержувати довгострокову позичку в банку – складно, необхідні, як відзначалося раніше, гарантії. Контракт з лізингу укласти простіше, оскільки лізингові компанії не жадають від лізингоотримувача ніяких додаткових гарантій. Заставою угоди служить саме передане майно, власником якого залишається лізингодавач. При невиконанні зобов'язань лізингоотримувачем лізингодавач вправі вимагати повернення свого майна.

Тому лізинг дозволяє підприємствам здійснювати модернізацію і розширення виробництва, відкривати нову справу, не витрачаючи коштів для придбання техніки. Немає необхідності попередньо накопичувати значні власні кошти або вдаватися до одержання банківських кредитів, випускати облігації та ін.

Особливо привабливий лізинг для дрібних і середніх підприємств, тому що відкриває їм доступ до високих технологій, дозволяє оперативнo замінити застарілі зразки техніки на прогресивні. Упровадження високоефективного і дорогого устаткування зробило лізинг вигідним і для лізингодавача, і для лізингоотримувача. Зменшується і ризик морального зносу. Лізингові виплати з погляду сплати податків вигідні останньому.

У США, наприклад, у лізингу знаходиться 45% виробничого устаткування, у Японії – 33, у ФРН – 18. У США в лізинг здається 19% наявних комп'ютерів, 12,5 – літаків, 86,7 – вантажних автомобілів, 5,5% будівель [8, с.37].

Отже, використання об'єктів лізингу створює економічну вигоду для всіх учасників лізингової угоди. Завод-виробник здійснює збут своєї продукції навіть в умовах насичення ринку даним товаром і знижує ризик утрат від неплатоспроможного покупця. Фірма-лізингодавач одержує доход у вигляді орендної плати, що містить вартість устаткування, зданого в оренду, амортизаційні відрахування, відсоток за кредит і комісійні. Фірма-лізингоотримувач здобуває можливість використовувати дорогу техніку без витрат власних коштів і вносити орендну плату через визначені проміжки часу, в міру реалізації виготовленої продукції і діставати прибуток від використання чужого майна.

Виробничим підприємствам лізинг допомагає реалізувати продукцію і вижити в умовах кризи. Фірма-лізингодавач і підтримуючий її банк в умовах падіння ділової активності можуть знаходити клієнтів, згодних експлуатувати об'єкти лізингу і повертати витрачені кошти з прибутком. Фірма-лізингоотримувач, не маючи коштів для капітальних вкладень, може одержати у своє розпорядження дорогу техніку, використання якої забезпечує роботу, зарплату і прибуток, достатній для того, щоб через кілька років з орендаря стати повним власником об'єкта лізингу.

З огляду на те, що кожен учасник лізингового оголошення фіксує свої податкові зобов'язання перед державним і місцевим бюджетами і сприяє їхньому наповненню, варто вважати за доцільне вкладення деякої частини коштів, що надходять ззовні на підтримку молодого українського бізнесу, у створення фірм-лізингодавачів і розвиток лізингових відносин. [7, с.86–87].

Учені Заходу, очевидно, не без підстав думають, що в перспективі лізингові угоди дістануть подальше розширення і розвиток. Цьому сприяють такі фактори, як загострення конкурентної боротьби між виробниками дорогої і складної техніки, зменшення прибутку підприємств, прискорення термінів морального зносу устаткування, його подорожчання (а це ускладнює реалізацію). Розвитку лізингу сприяє також його стимулювання з боку держави з метою забезпечення економічного зросту.

Для українського зернопродовольчого підкомплексу АПК лізинг має особливо важливе значення. Раніше відзначалося, що знос основних фондів тут досяг критичного стану. Сільськогосподарські і підприємства борошно-круп'яної і хлібопекарської промисловості при всіх організаційних формах не мають коштів для придбання основних фондів, особливо устаткування. У цих умовах розширення постачань техніки й устаткування на основі лізингу при фінансовій підтримці держави і місцевих бюджетів на найважливіші види техніки, устаткування, які споживаються даними товаровиробниками важко переоцінити. Для цього необхідно істотно розширити обсяг коштів, що виділяються для створення відповідних лізингових фондів. Поки що їх явно недостатньо.

У цілому на сьогодні необхідна державна підтримка товаровиробників. Головне – вибрати найефективніші форми такої підтримки, що стимулюють виробництво зерна, борошна, хліба і хлібобулочних виробів.

Література

1. Зерновий та продуктивний товарообіг в Україні: Енциклопедичний довідник /Александров В.Т., Гладій М.В., Лавров Є.М., Рішняк І.М. – К.: Артек, 2000. - 544 с.
2. Губський Ф.В. Аграрний ринок. - К.: Надра-прінт, 1998. - 184с.
3. Шевченко А., Азарова А. Система заходів підвищення вдосконаленості і якості зерна озимої пшениці // Пропозиція. - 1998.- С.18-19.
4. Амбросов В., Моренич Т. Організаційні фактори підвищення результативності реформ // Економіка України. - 2000. - №3. - с.13.
5. Худолій Л.М. Економічний механізм формування та функціонування ринку зерна в Україні. - К.: ІАЕ, 1998. - 211с.
6. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (випуск 5). За ред. П.Т. Саблука та інших. - К.: УАЕ УААН, 2002. - 647 с.
7. Завткий Б. Лизинг как кредитование // Экономика Украины. - 1997. - №4. - с.86-88.
8. Мостійчук В. Світова практика проведення лізингових операцій та проблеми їх впровадження в Україні // Економіка України. - 1995. - №3. - с. 37-42.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Плаксієнком В.Я. 12.12.03*

*Надійшла до редакції
05.12.03*